

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні проблеми галузей агропромислової сфери та переробних підприємств, з'ясовано їх вплив на розвиток АПК. Визначено можливі шляхи подолання негативних тенденцій розвитку агропромислового сектору економіки України та обґрунтовано доцільність створення інтегрованих структур. Ключові слова. Агропромисловий сектор, сільське господарство, харчова промисловість, інтеграція, вертикально інтегровані структури.

Рассмотрены современные проблемы отраслей агропромышленной сферы и перерабатывающих предприятий, выяснено их влияние на развитие АПК. Определены возможные пути преодоления негативных тенденций развития агропромышленного сектора экономики Украины и обоснована целесообразность создания интегрированных структур. Ключевые слова. Агропромышленный сектор, сельское хозяйство, пищевая промышленность, интеграция, вертикально интегрированные структуры.

The modern problems of industries of agroindustrial sphere and processing enterprises are considered, their influence is found out on development of agroindustrial sector. The possible ways of overcoming of negative progress of agroindustrial sector of economy of Ukraine trends are certain and expediency of integrated structures is reasonable. Keywords. Agroindustrial sector, agriculture, food industry, integration, apeak integrated structures.

Вступ. Необхідність відповідності інтенсивності розвитку української економіки світовим глобалізаційним процесам виявляється у зростанні конкуренції, стрімкій зміні технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, посиленні вимог до охорони довкілля та екологічності продуктів харчування, появи нових громадських пріоритетів через посилення вимог споживачів до товарів та послуг. Це створює передумови використання товаровиробниками сучасних стратегії розвитку та пошуку нових моделей взаємодії з учасниками ринку.

Сьогодення української економіки демонструє зміну соціально-економічних умов функціонування сільськогосподарських організацій, особистих підсобних і фермерських господарств, що пов'язано з олігополізацією окремих агропромислових ринків та зростаючою індивідуалізацією сільськогосподарського виробництва. Саме це актуалізує необхідність тіснішої координації в просуванні ресурсів і товарів по ланках технологічного ланцюжка та обґрунтовує зростання консолідації між усіма учасниками агропромислового сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Теоретико-методологічні, методичні та практичні питання трансформації вітчизняного аграрного комплексу та харчової промисловості висвітлено в роботах вітчизняних вчених-економістів, а саме: В.Я. Амбросова [1, 10], В.Г. Андрійчука [2], Ю.Д. Білик [3], М.Й. Маліка [6, 12], В.Я. Месель-Веселяка [7, 8], П.Т. Саблука [4, 10, 11, 12] та інших. Огляд наукових джерел дозволяє відзначити, що у працях досить детально досліджуються проблеми інтеграції виробничих підприємств та підприємств

аграрного комплексу, наголошується на необхідності посилення процесів інтеграції, удосконалення економічного механізму формування відносин в агропромисловому комплексі країни.

Однак, доцільно зауважити, що окремі питання розвитку агропромислового виробництва та харчової промисловості, зокрема, потребують уточнення та поглиблення, а саме: питання теорії та практики розвитку інтеграційних взаємозв'язків між підприємствами агропромислового комплексу, особливості формування інтеграційних структур з урахуванням динамічних умов господарювання, специфічних галузевих та/або регіональних особливостей.

Формулювання мети. Визначити основні шляхи подолання негативних тенденцій розвитку АПК України та обґрунтувати доцільність створення інтегрованих структур як механізму, здатного мінімізувати ризики агропромислового сектору країни.

Виклад результатів дослідження. Ускладнення структури та інфраструктури соціально-економічних відносин, необхідність постійної інноваційної модернізації суб'єктів господарювання, зростаюча конкуренція на локальних і світових ринках обумовлюють необхідність впровадження у практику господарської діяльності прогресивних форм організації виробництва та управління, однією з яких виступає механізм агропромислової інтеграції.

Агропромисловий сектор (сільське господарство, харчова та переробна промисловість) займає одне з найважливіших місць у структурі української економіки та гарантує продовольчу безпеку країни, визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольчих товарів для населення, формує валютні надходження до держави від експортних поставок, визначає стан та тенденції розвитку сільськогосподарських територій.

Сільськогосподарське виробництво формує близько 10% українського ВВП, а харчова промисловість близько 8%, разом з сільськогосподарським машинобудуванням, виробництвом добрив та хімікатів їх спільна частка у ВВП України сягає 25% [5, 9].

Частка харчової промисловості у загальному обсязі промислової продукції складає майже 20%. Переважна частина товарного наповнення у 2009 році представлена продукцією олійно-жирової галузі – 14 %, молочними продуктами та морозивом – 13,6%, продукцією м'ясопереробної галузі – 13,2%, хлібопекарської – 5,5% [5].

Необхідно відзначити значну залежність харчової та переробної промисловості від стану сільського господарства. Неврожаї, скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зниження ефективності діяльності сільського господарства негативно відображається на підприємствах харчової промисловості й зумовлює зменшення обсягів виробництва, та, отже, подорожчання продовольчих ресурсів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Агропромисловий комплекс структурно представлений галузевими продовольчими підкомплексами (м'ясопродуктовим, молокопродуктовим, цукровобуряковим, зернопродуктовим тощо), кожний з яких об'єднує сільськогосподарських товаровиробників, переробні підприємства та торговельні

організації в межах функцій виробництва сировини та її переробки, реалізації готової продукції. Організаційна відокремленість галузей породжує низку проблем, а тому виникає об'єктивна необхідність організаційної та технологічної узгодженості їх діяльності шляхом розвитку інтеграції й формування ефективних інтегрованих структур (див. табл. 1).

Таблиця 1

Основні проблеми розвитку агропромислової сфери країни

Сучасні проблеми	Можливий вплив на розвиток АПК	Шляхи подолання негативних наслідків
1	2	3
Галузі сільського господарства		
Рослинництво		
<p>Зерно (пшениця): при високій спеціалізації на виробництво зерна м'якої пшениці та високому рівні самозабезпеченості, спостерігається зростання цін на внутрішньому ринку на борошно та зернопродукти; при зростаючій рентабельності зернового виробництва зберігаються низькі врожаї, значні фізичні втрати зерна, що пов'язано з недосконалими технологіями збору й зберігання врожаю; протекціонізм держави на ринку зерна.</p>	<p>Залежність українських виробників від кон'юнктури світового ринку, мінливості інструментів державного регулювання експорту покладають на виробників зерна і зернових трейдерів додаткові фінансові витрати, пов'язанні з транспортуванням, зберіганням, отриманням дозвільної документації, а також погіршують авторитет України. Відсутність прозорого механізму ціноутворення всередині країни викликає коливання пропозиції та попиту, що негативно позначається на всіх учасниках ринку.</p>	<p>Зважений державний підхід щодо регулювання обсягів експорту зерна. Проведення державних закупівель для формування резервних регіональних фондів як інструменту підтримки вітчизняних виробників й переробників та захисту від впливу коливання цін на світовому ринку. Створення вертикально інтегрованих структур, що здатні об'єднати виробників зерна, переробні й хлібопекарські підприємства, та мінімізувати господарські ризики.</p>
<p>Соняшник: зростання ціни під впливом змін попиту та на олійні насіння; надмірна концентрація посівів, відсутність оптимальних сівозмін; зниження врожайності насіння соняшнику при зростаючій рентабельності виробництва; протекціонізм держави на ринку олійних культур.</p>	<p>Хаотичне розширення розміщення посівів соняшнику без урахування природно-економічних умов та ефективних сівозмін, що призводить до значної виснаженості ґрунту, зростання ризику розвитку хвороб і шкідників.</p>	<p>Необхідність розробки системи оптимального розміщення посівів олійних культур з урахуванням використання конкурентних переваг регіонів і створення ефективного механізму селективної підтримки інтенсивних технологій виробництва.</p>
<p>Цукровий буряк: низька врожайність цукровою буряку, зниження посівів,</p>	<p>Поглиблення негативних процесів виробництва цукровою буряку; повний</p>	<p>Ситуація вимагає обґрунтованого підходу щодо визначення</p>

<p>руйнування вітчизняного насінництва; знищення сировинних зон цукрових заводів; високі витрати на вирощування цукрового буряку; значні фізичні втрати, що пов'язані з недосконалими технологіями збору й зберігання врожаю; орієнтація на імпорتنу сировину, яка через скорочення врожаю має тенденцію до зростання ціни на світовому ринку.</p>	<p>перехід на імпорتنу сировину (цукрова тростина та буряк) з подальшим зростанням цін і залежністю від кон'юнктури світового ринку.</p>	<p>оптимального розміру посівних площ цукрового буряку, з урахуванням впровадження інтенсивних технологій, використанням механізму державної підтримки вітчизняного товаровиробника та розвитку здорової конкуренції. Створення вертикально інтегрованих структур виробників сировини та цукрових заводів, з метою забезпечення стабільної сировинної бази та завантаження виробничих потужностей.</p>
<p>Картопля, овочі, плоди: відсутність товарного спеціалізованого виробництва та його розпорошеність по господарствах населення; слабка асортиментна орієнтація на потреби ринку; значні фізичні втрати, через недосконалі технології збору й зберігання врожаю; відсутність гарантованої системи збуту, що негативно відбивається на прибутках вітчизняного товаровиробника; значний імпорт свіжих овочів і консервів; зростаючі роздрібні ціни; невідповідність сільгоспсировини зростаючим вимогам до екологічності продуктів.</p>	<p>Відсутність передумов для розширення пропозиції та приросту вітчизняного виробництва, особливо розвитку крупнотоварного, перевищення попиту над пропозицією продукції на вітчизняному ринку, подальше посилення залежності від зовнішнього постачання.</p>	<p>Необхідність розвитку спеціалізованих товарних та приміських зон з формуванням товарних господарств з виробництва крупних партій однорідної продукції; формування сировинних зон переробних підприємств та удосконалення системи руху та розподілу товарів.</p>
Тваринництво		
<p>М'ясо (окрім м'яса птиці): значне скорочення поголів'я худоби; виробництво переважно у дрібнотоварних</p>	<p>Відсутність крупнотоварного вітчизняного виробництва, подальше посилення залежності від зовнішнього</p>	<p>Актуальність створення крупнотоварних спеціалізованих відгодівельних господарств, системи</p>

<p>господарствах та господарствах населення, де відсутня стабільна кормова база, відзначаються низька продуктивність, незадовільні прибутки; відсутність ефективної системи збуту й інтеграційних відносин з підприємствами переробної промисловості; зростання частки імпоротної сировини; наявність високих роздрібних цін на м'ясо і м'ясопродукти.</p>	<p>постачання. Низька мотивація праці в господарствах населення не буде стимулювати приріст виробництва м'яса, зростаючі витрати на корми не окупляться ціною продукції.</p>	<p>гарантованого забезпечення кормами для особистих господарств населення, ефективної системи руху товару орієнтованої на підвищення прибутків товаровиробників м'яса. Доцільність стимулювання розвитку товарних зон м'ясоного скотарства та створення сировинних зон м'ясопереробних підприємств. Створення вертикально інтегрованих структур.</p>
<p>Молоко: значне скорочення поголів'я худоби; зосередженість в дрібнотоварних господарствах та господарствах населення, що виробляють неоднорідну за якістю сировину, яка не відповідає вимогам промисловою переробки; відсутність гарантованого збуту та ефективної системи руху товару; низькі удої корів та зростаючі витрати на виробництво молока; низький рівень промислової переробки; зростання цін на ринку на молоко та молочні продукти; збільшення імпорту транспортабельних молочних продуктів.</p>	<p>Зниження мотивації виробництва в господарствах населення через обмеження доступу до кормових ресурсів, подорожчання кормів, відсутність механізмів державного підтримки, що призводить до зниження поголів'я корів, їх продуктивності та обсягів виробництва молока.</p>	<p>Необхідність програмної підтримки виробників молока та створення крупноварних спеціалізованих господарств в товарних регіонах з високими конкурентними перевагами з метою створення надійної сировинної бази та виробництва транспортабельної молочної продукції. Наявність потреби удосконалення системи земельних взаємин з метою забезпечення доступу господарств населення до кормових угідь.</p>
<p>Харчова та переробна промисловість</p>		
<p>Низька якість сільськогосподарської сировини, що є недостатньо придатною для випуску високоякісної продукції глибокої переробки; недостатня кількість сільськогосподарської</p>	<p>Часткова звантаженість виробничих потужностей переробних підприємств, зростання витрат та, як наслідок, цін на вироблену продукцію.</p>	<p>Введення моніторингу наявності в регіонах запасів основних видів соціально значущих продуктів харчування та розширення державної підтримки їх виробництва на основі реалізації</p>

сировини.		позитивно апробованих бюджетних програм, що дозволяють підтримати поточну діяльність вітчизняних сільгоспвиробників і переробних підприємств.
Нерозвиненість системи заготівлі, транспортування та зберігання сировини, недостатня кількість оборотних засобів для закупівлі сировини.	Зниження обсягів вітчизняного виробництва переробленої продукції, зростання втрат сировини, значні витрати на транспортування.	Створення сільськогосподарських кооперативів, орієнтованих на виробництво, заготівлю, транспортування, зберігання та реалізацію сільськогосподарської продукції.
Висока частка морально та фізично застарілого устаткування, застосування застарілих технологій.	Зниження конкурентоспроможності продукції, нестабільність національного ринку товарів промислового виробництва, зниження попиту на вітчизняну продукцію та зростання імпорту.	Збільшення обсягу операцій лізингу сучасного устаткування, застосування пільг для підприємств, що використовують інноваційні технології та системи контролю якості продукції.
Недостатньо відпрацьовані міжгалузеві взаємини.	Дрібнотоварність виробництва багатьох видів сировини викликає перехід на закупівлю імпортової сировини.	Стимулювання процесу укрупнення дрібних сільгоспвиробників шляхом їх кооперації та інтеграції з переробними підприємствами.
Відсутність стабільних ринків збуту та зростання імпорту аналогічної продукції. Зростання конкуренції на внутрішньому ринку.	Знижується мотивація для розширення виробництва переробленої продукції, відбувається заміщення імпортними товарами.	Митно-тарифне регулювання (збереження або посилення обмежень на ввезення імпортних продуктів харчування). Застосування нормативних, правових актів з питань технічного та цінового регулювання, безпеки харчової продукції.

У табл. 1 виділено існуючі проблеми галузей агропромислової сфери та переробних підприємств, їх вплив на подальший розвиток АПК та визначено можливі шляхи подолання негативних наслідків.

До основних чинників, що обґрунтовують необхідність розвитку сільськогосподарської кооперації й агропромислової інтеграції, слід віднести:

- нерозвиненість системи закупівель, зберігання, первинної та глибокої переробки, реалізації сільськогосподарської продукції;
- недосконалість економічних взаємин між виробниками та переробниками сировини, постачальниками засобів виробництва та каналами розподілу продукції, що призводить до збільшення кількості посередницьких структур та їх частки у розподілі доходів;
- диспаритет цін (низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську сировину, що не покривають витрати та не стимулюють підвищення обсягів виробництва продукції; високі ціни на паливно-мастильні матеріали, сільськогосподарську техніку, добрива тощо);
- низька якість сільськогосподарської сировини;
- роздробленість, незначні розміри фермерських та приватних господарств, низький рівень їх прибутковості;
- значна частка (більше 50%) господарств населення у виробництві продукції сільського господарства.

Таким чином, мотивом об'єднання переробних та інших підприємств АПК є необхідність забезпечення стабільних доходів в результаті створення власної надійної сировинної бази, формування постійних ринків збуту виробленої продукції, розширення сфер діяльності тощо.

Впровадження ефективної стратегії інтеграційного розвитку в АПК може вирішити не лише питання завантаження виробничих потужностей переробних підприємств за рахунок забезпечення якісною сировиною, створення економічно вигідних умов в аграрному секторі для вирощування сільгосппродукції, забезпечити гарантовану зайнятість сільськогосподарських виробників, але й створити умови для виходу вітчизняних виробників на світові ринки, що особливо актуально в умовах світової продовольчої кризи.

Висновки. Таким чином, поглиблення інтеграції та створення вертикального інтегрованих структур є взаємовигідним для суб'єктів господарювання з різних сфер агропромислового комплексу через сприяння зниження рівня невизначеності в постачанні та збуті, формування стабільної сировинної зони, налагодження взаємовигідних економічних відносин між виробниками сировини та переробними галузями, концентрації виробничих потужностей, відновлення зв'язків з наукою та спрощення дифузії технологічних нововведень, обмеження конкуренції та збільшення вхідних бар'єрів до галузі, виникнення ефекту масштабу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбросов В.Я. Механізми ефективного функціонування агроформувань [Текст] / В.Я. Амбросов, Т.Г. Мареніч // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 60-66.
2. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки [Текст] / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2 (172). – С. 3-9.

3. Білик Ю. Оцінка порівняльних переваг в умовах міжнародної економічної інтеграції [Текст] / Ю. Білик, О. Файчук // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 69-76.
4. Глобальна продовольча безпека: монографія [Текст] / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України, ННЦ "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2009. – 486 с.
5. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК [Текст] / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3-8.
7. Месель-Веселяк В.Я. Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2020 року [Текст] / В.Я. Месель-Веселяк. – К. : ІАЕ УААН, 2008. 46 с.
8. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України [Текст] / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 8-14.
9. Політика України у сфері сільського господарства, біоенергетики та харчової промисловості – дослідження, висновки, рекомендації [Текст] / За ред. Хайнса Шрубенхоффа, Верноніки Мовчан, Ігоря Бураковського; Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій. – К. : Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2009. – 384 с.
10. Рыночная интеграция в агропродовольственном секторе: тенденции, проблемы, государственное регулирование [Текст] / Под ред. А.В. Петрикова. – М. : ВИАПИ им. А.А. Никонова: «Энциклопедия российских деревень», 2010. – 497 с.
11. Саблук П.Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України [Текст] / П. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4-18.
12. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології [Текст] / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов; Ін-т аграр. економіки. – К., 2002. – 294 с.: рис., табл. – Бібліогр.: с. 280-292. – укр.